

דעה ברורה

בירור כל סעיף בשלחן ערוך הלכה למעשה
בשפה ברורה וקלה עם אלפי הוספות

הלכות ריבית

פתיחה להלכות ריבית

סימן קנט - שמתר להלוות לעובד כוכבים ולמומר ברבית, ובר ג' סעיפים
סימן קס - גדול איסור הרבית ועד היכן צריך ליוזר ממנו, סעיפים א-ג

ליקט וערך: אשר הורוביץ

לעילוי נשמת מורי חמי הרה"ח ר' שלמה בן הר"ר דוד הכהן דוידוביץ ז"ל כ"ה סיון תשע"ג.

שלחן ערוך

פתיחה להלכות ריבית

יתברך יוצרנו אשר ברא עולמו בחד ורוצה שיתנהגו בריותיו זה עם זה בחד ורחמים וחמלה וצוה בתורה הקדושה להלוות לעני לזכותנו לעולם הבא, ולפי שנפשו של אדם מתאוה וחומד לממון, לפיכך הזהיר אותנו בהרבה לאוין כדי להרחיקנו מלהרבות ממונינו בריבית (חכמת אדם כלל קל אות א) ואפילו הלוה הנותנו והערב והעדים עוברים, וכל הנותן בריבית נכסיו מתמוטטים, וכאילו כפר ביציאת מצרים ובאלקי ישראל (בבא מציעא עא: טור ושו"ע סימן קס סעיפים א-ב) ואינו ירא מן הקדוש ברוך הוא (שמות רבה לא, יג' ו) ופורק ממנו עול שמים (תורת כהנים בהר פרשה ה) ועובר על כל העבירות שבתורה ואינו מוצא מי שילמד עליו זכות (שמות רבה לא, יד) ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומרים אילו ידע שיש ריוח בדבר לא היה כותבו (ב"מ שם) וגורמים לנכסיו בעלי בתים שימסרו למלכות (סוכה כט).

ולא מצינו חטא ועוון שהפליגו בו חכמים כחטא זה (חינוך מצוה שמג, מהר"ל נתיב הצדקה סוף פ"ו) ועונשו חמור מאוד (שערי תשובה לר' יונה שער ג אות כה) יותר מכל עבירות שבתורה, ותאכלהו אש של גהינם (ש"ך על התורה בהקדמתו) עד שאינו קם בתחיית המתים (שמות רבה משפטים פרק לא, אות ט, פרקי דרבי אליעזר פרק לג, ובתוספות סוטה ה: בשם אגדה) ועל איסור זה נאמר, בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה את כל התועבות האלה עשה מות יומת דמיו בו יהיה (יחזקאל יח, יג) נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם (בבא בתרא צ:) והוקשו לשופכי דמים, ודם ששפך עליו ישוב (בבא מציעא סא: וברש"י)

ואו להם ולנפשם לאותן שאינם נזהרים מאיסור הגדול והעצום הזה (יש נוהלין) וכל רגע ורגע עובר על כמה לאווין (מעם לועז ויקרא) גם בעת השינה התפילה אכילה ושאר צרכיו (בן יהוידע ב"מ ע). ואפילו ביום הכיפורים כשהוא עומד ובוכה אינו זז מעבירה זו שאין לה הפסק (מעשה רב החדש אות יג) ולכן יחרד האיש וילפת לבל יגע ריבית בממונו, יותר מאשר יחרד לבל יגע בשר חזיר וחלב ודם במאכלו (פלא יועץ ערך ריבית) והלוקחו הוא חוטא ומחטיא את הלוה והערב והסופר והעדים (אלשיך הק' שמות כב, כד) ולעתיד לבוא כשיפתח הקדוש ברוך הוא אוצרות גן עדן, הרשעים שאכלו נשך ותרבית עתידין להיות נושכין בשניהם את בשרם (שמות רבה לא, ה)

לפיכך מאוד מאוד צריך לזהר באיסור ריבית (טור סימן קס) ומי שהוא ירא את השם וירא על ממונו ילך אצל חכם וידרוש לדעת כל דיני ריבית על בורין לבל יכשל בעוון חס ושלוש (פלא יועץ ערך ריבית)

ואם חס ושלוש נכשל ולקח ריבית יש לו להשיב לו או ליורשיו, וישוב בתשובה שלימה לפני בוראו (כל בו סימן סו) ויבקש ממי שלקח ממנו מחילה ויתענה ארבעים יום ויזהר מלקבל פקדונות ולא ירגיל ללכת אל ממון חבירו, ויעשה גמילות חסדים בגופו ובממונו ויותר משלו לעמלי תורה יראי השם ברוך הוא (אורחות צדיקים שער התשובה) ויש שהחמירו שיתענה שנה תמימה לפחות (מנורת המאור פ"ג, שבת מוסר פ"ט סעיף ג)

איסורי ריבית

והרבה איסורים נאמרו באיסור ריבית: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה" "לא תשימון עליו נשך" (שמות כב, כד) "אל תקח מאתו נשך ותרבית יראת מא-להיך וחי אחיך עמך" "את כסףך לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך, אני ה' א-להיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" (ויקרא כה, לו לח) "לא תשיך לאחיק נשך כסף נשך אוכל כל דבר אשר ישך" "לנכרי תשיך ולאחיק לא תשיך למען יברכך ה' א-להיך בכל משלח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה" (דברים כג, כבא) "ולפני עיור לא תתן מכשול" ויש מי שכתב שבאיסור לא תגנוב כלול אף איסור ריבית (תורת

המנחה פ' יתרו דרשה כד)

וגם בריבית דרבנן העמידו רבנן על המלוה כל איסורי לאווין הנזכרים (בן איש חי שנה ב פ')

ואתחנן אות ג

שכר הנזהר מריבית

וגדול שכר הנזהר מאיסור ריבית שעליו נאמר "ולאחיק לא תשיך למען יברך ה' א- להיך בכל משלח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה" (דברים כג, כא) "בנשך לא יתן ותרבית לא יקח וגו' צדיק הוא חיה יחיה" (יחזקאל יח ח-ט) ומרובה מידת הטוב ממידת הפורענות על אחת מחמש מאות (תוספתא סוטה פ"ד) ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מי שיש לו מעות ומלווה אותם שלא בריבית עליו הכתוב אומר (תהלים מזמור טו) כספו לא נתן בנשך ושוכד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם (בבא מציעא עא.) וגם אם ימוט אין מוטתו מוטה לעולם אלא מתמוטט ועולה (רש"י תהילים שם) וינצל מהרג וממיתה משונה וחיוי יחיה (פני משה ירושלמי ב"מ פ"ה ה"ח) וכן ניצל מכל פגע רע (מראה הפנים על הירושלמי שם) ומעלה עליו הכתוב כאלו עשה כל המצות (שמות רבה לא, יג) ומקבל עליו עול שמים (תורת כהנים בהר פרשה ה). וברכות אלו חלים גם על הלוה שקיבל עליו בקבלה גמורה שאינו רוצה ללוות בריבית ואפילו מן הנכרי (מהר"ל דיסקין פ' כי תצא)

טעמי האיסור

וכמה טעמים נאמרו באיסור ריבית, ומהם:

1. חסד – כי חסד ורחמים יעשה עם אחיו כאשר ילוונו בלא ריבית (רמב"ן דברים כג, כ-כא, חינוך מצוה תקעג)
2. אמונה ובטחון – לפי שהוא מסיר מדת הביטחון מן האדם, כי כל בעל משא ומתן עיניו נשואות אל ה' לפי שהוא מסופק אם ירויח או לא, אבל הנותן בריבית ריוח שלו ידוע וקצוב וסומך על ערבונו שבידו (כלי יקר ויקרא כה, לו, אלשיך הק' דברים כג, כא)
3. ההיזק שבהלוואה בריבית – כי הקל הטוב חפץ בשוב עמו, ועל כן צוה להסיר מכשול מדרכם, לבל יבלע חיל חבריו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב (חינוך מצוה סח, רש"י שמות כב, כד)

מנין הלאוין

המלוה – עובר בששה לאוין (רמב"ם מלוה ולוה פ"ד ה"ב):

א. לא תהיה לו כנושה (שמות כב, כד). ואינו עובר עליו אלא אם דוחק את הלוה לבסוף לשלם לו (רש"י ב"מ עה: ד"ה מלוה) ויש מי שמשמע בדבריו שמיד משעת ההלוואה עובר (מגיד משנה מלוה ולוה פ"ב ה"ב) ויש אומרים שיכול לתקן הלאו בהחזרת הריבית ללוה (רמב"ן סב. ליתרוץ א).

ב. אם כספך לא תתן לו בנשך.

ג. ובמרבית לא תתן אכלך (ויקרא כה, לז) [המשנה (ב"מ עה:) מנתה בלאו אחד, אולם בגמרא (ס:) מבואר שלא זו מתחלק לשני לאוין וכן הוא בסמ"ג לאוין קצג, ובפרישה סק"ב]. ועובר בלאוין אלו בין בריבית כסף או אוכל ובכל דבר (שם סא. ובתוספות) ויש אומרים שעובר בלאוין אלו מיד בשעת הלוואה (ש"ת מהר"א ששון סימן קסב) ויש לעיין האם יכולים לתקן לאוין אלו בחזרת הריבית או לא.

ד. אל תקח מאתו נשך ותרבית (ויקרא כה, לו). ועובר בשעה שנטל הריבית (תפארת ישראל סוף איזהו נשך. אמנם במהר"א ששון סימן קסב כתב בשיטת רש"י שעובר מיד ובשיטת התוספות הסתפק) והאם נתקן לאו זה בחזרת הריבית תלוי בשני תירוצי הרמב"ן (ב"מ סב: ועיין במפרשים כמה דרכים בשיטת רש"י) ה. לא תשימון עליו נשך (שמות כב, כד) ויש אומרים שעובר מיד אפילו לא יגבה לבסוף (מסקנת הש"ס ס. לתנא קמא. וכן פסקו בש"ת מהר"א ששון סימן קסב) ויש אומרים שתלוי בגבית הריבית (לחם משנה מלוה ולוה פ"ד ה"ג וכן דעת הסמ"ג לאוין קצא בשם ר"י ויראים השלם סימן קיח) ונחלקו האם נתקן לאו זה בחזרת הריבית (לרמב"ן סב. ולתוספות הרא"ש ורבינו פרץ לא נתקן, ולש"ת הרשב"א המיוחסים סימן רכג ומאירי, נתקן). ובמלוה על נחלקו המפרשים האם עובר או לא (בתוספות ר"ד ב"מ צד: מבואר שאין שום איסור עד הגביה. אמנם למהר"א ששון סימן קסב אין חילוק בין מלוה בשטר או בעל פה. וכן כתבו אבני נזר סימן קמד סק"ט חידושי מהר"ל צינץ)

שלחן ערוך

ו. ולפני עיור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד) ועובר על לאו זה כמה פעמים על מה שנתן מכשול ללוה והערב והעדים והסופר. ועובר בלאו זה מיד בשעת ההלוואה, ויש אומרים שגם בשעת נטילת הריבית. ולא זו אי אפשר לתקנו בחזרת הריבית.

ובכל מקום שעוברים בלפני עור עוברים גם בארור משגה עור בדרך (חפץ חיים בפתיחה ארורין ב) ויש מי שהסתפק בדבר (משנה למלך מלוה פ"ד ה"ו)

ויש אומרים שעובר אף על ולאחיק לא תשיך (דברים כג, כא). ונחלקו האם לאו זה נאמר על המלוה (משנה למלך בשיטת הרמב"ם מלוה פ"ה ה"א) או על הלוה.

ויש אומרים אף על לאו הבא מכלל עשה של לנכרי תשיך (דברים כג, כא) ולא לאחיק (רמב"ן).

ואם גבה הריבית יש עשה להחזירו.

עוד איסורים עובר המלוה

1. אם כסף תלוה את עמי, כי גדר המצוה להלוות בחינם, וכשמלוה בריבית ביטל מצוה זו. 2. לא תגזול והשיב, אם לקח הריבית בעל כורחו של הלוה. 3. את ה' אלוקיך תירא (חפץ חיים בפתיחה עשין יא ובחינוך מצוה תלב). 4. והלכת בדרכיו ללכת בדרכי השם שהוא מלוה ללא ריבית. 5. ואהבת לרעך כמוך. 6. עוון ביטול תורה. 7. ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. 8. הוכח תוכיח את עמיתך

הלוה - עובר בשני לאוין (רמב"ם שם)

א. לא תשיך לאחיק. ויש אומרים שעובר עליו מיד משעת ההלוואה (לבוש סעיף א). ויש אומרים בשעת נתינת הריבית למלוה (חוות דעת סימן קס סק"א) ואין הלאו נתקן כשמחזיר את הריבית.

ב. ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט, יד) שהרי מכשיל את המלוה בלאו דלא תשימון. ועובר על לאו זה מיד בשעת ההלוואה, וגם בשעת נתינת הריבית. ואפילו שהמלוה היה מלוה בריבית לישראל גם בלי לוה זה מכל מקום הוא עובר בלפני עיור (משנה למלך פ"ד ה"ב) ויש אומרים שכיון שהיה מלוה בריבית גם בלעדי ישראל זה אין הלוה עובר בלפני עיור (פני משה והביאו משנה למלך שם).

ויש אומרים שעובר אף על לאו של ולאחיק לא תשיך (דברים כג, כא למסקנת הש"ס עה:).

ויש אומרים (ראב"ד פ"ה ה"א, סמ"ג שם) שעובר אף על לאו הבא מכלל עשה של לנכרי תשיך. ויש אומרים שעובר אף על לאו ובמרבית לא תתן אכלך.

ויש אומרים אף על לאו דלא תשימון עליו נשך.

ערב ועדים והסופר – עוברים בלאו לא תשימון עליו נשך (רמב"ם שם) [ובלפני עור נחלקו הפוסקים האם דוקא כשהמלוה לא היה מוצא למי להלוות או אפילו היה מוצא גם עוברים (ללחם משנה פ"ד ה"ב רק באופן שאם לא היה מלוה לו לא היה מלוה בריבית. ולהחב"ב בהגהת הטור אות יא כתב שבכל ענין עוברים. וראה פרי חדש בסימן סב)]

וג' מיני ערבים:

ערב רגיל – שהמלוה צריך קודם לתבוע את הלוה ורק אם אינו משלם תובע את הערב - דינו כמו שנתבאר

ערב קבלן – שהמלוה יכול לתובעו לפני הלוה כפי שירצה - נחלקו הפוסקים האם דינו כערב סתם, או כמלוה והלוה, לפי שנחשב כאילו לווה מהמלוה, וחזר והלוה ללוה, שעליו הוא סומך

ערב שלוף דוץ – שהמלוה הולך ישירות אליו ולא אל הלוה – ולכל הדעות עובר בכל הלאוין של מלוה ולוה

הסרסור [צד שלישי-מתווך] וכל המסייעים - עוברים על לפני עור לא תתן מכשול

מושגים בריבית

א. **אגר נטר** – שכר המתנת מעות, שבעל המעות ממתין למעותיו ועל ההמתנה נוטל שכר

ב. **ריבית קצוצה** – ריבית קבועה – שסכום הריבית נקבע מראש, ואסורה מהתורה כשמדובר בהלוואה ולא בעסקאות מכר

ג. **אבק ריבית** – ריבית האסורה מדרבנן, שאסרו ריבית אף בעסקאות מכר ואף אם סכום הריבית לא נקבע מראש

ד. **מחזי כריבית** – פעמים אין ריבית בעצם, וכמו זה נהנה וזה לא חסר, ורק נראה כריבית, ואסרוהו חכמים (ש"ע קסו סעיף א)

ה. **הערמת ריבית** – אין בו ריבית בעצם וגם אינו נראה כריבית אלא שגזרו חכמים שלא עליו כדי שלא יערימו בני אדם ליטול ריבית (ש"ע סימן קסג סעיף ג).

ו. **ריבית מוקדמת** – שנותן הלוה למלוה לפני תאריך ההלוואה ואפילו לפני שביקש הלוואה.

ז. **ריבית מאוחרת** – ריבית שנותן הלוה למלוה לאחר שכבר פרע את ההלוואה.

ח. **ריבית דברים** – שאין בו נתינת ממון אלא דיבור בלבד

ט. **טובת הנאה** – הנאה שאינה ממון אלא שיש לו מזה טובה

י. **סאה בסאה** – הלוואת סאה פירות על מנת לקבל בחזרה בזמן הפירעון סאה פירות, באותה מידה שהלווה, ואסרוהו חכמים מחשש שיתיקרו הפירות לאחר ההלוואה, ונמצא שהלוה החזיר למלוה שווי ערך יותר ממה שלוה, ואם כן יש כאן ריבית. אבל מותר ללוות שטר של מאה ולהחזיר שטר של מאה אפילו שיש שינוי בערך המטבע.

ולגבי מטבע חוץ האם נחשב ככסף או כפירות יתבאר בעזרת השם בפנים

יא. **פוסקים על הפירות** – שאסרו ליתן מעות למוכר בשביל שיתן לו המוכר כמות מסוימת של פירות או סחורה לאחר זמן, ונמצא שבעבור שהקדים הקונה ליתן מעותיו לפני קבלת הסחורה הסכים המוכר ליתן לקונה במחיר שסיכמו אפילו שיתכן שבזמן שיתן לו הפירות הם יהיו שווים יותר. ואיסור זה הוא עד שלא יצא שער הקבוע לפירות או הסחורה אבל אם יצא השער מותר. וכן אם יש למוכר מאותו מין מותר אפילו לא יצא השער.

יב. **ריבית שאינה מלוה למלוה** – ריבית צד שלישי, לא אסרה התורה

יג. **צד אחד בריבית** – שמתנה ומסכם את סכום הריבית אבל יש אופן מסוים שאפשר שלא יבוא לידי ריבית

יד. **עיסקא** – נתן מעות או סחורה לחבירו, כדי להתעסק ולהרויח בהם, תקנו חז"ל שחציו נחשב כמלוה, וחציו נחשב כפיקדון, ומחלקים את האחריות והרווחים וההפסדים, שוה בשוה, חצי על הנותן וחצי על המקבל, ויש בזה איסור ריבית כי טורח בחלק הפיקדון בשביל חצי ההלוואה שקיבל.

טו. **היתר עיסקא** – הוא עיסקא שנתבאר באות הקודמת, אלא שרצו לתקן שיהיה לנותן יותר מחצי בריוח וגם שלא יפסיד כספו, ועשו הסכם נוסף שעל ידו כמעט בטוח הנותן שלא יפסיד אלא ירויח את האחוזים שרוצה לקבל. ותיקנו שבהסכם שבין הנותן למקבל יוגבל מאוד נאמנותו של המקבל על הרווחים וההפסדים, ולא יאמן על הרווחים אלא בשבועה חמורה בבית דין, ועל ההפסדים יאמן רק על ידי שתי עדים או בשבועה חמורה בבית דין. ומתנים שאם המקבל לא ירצה להישבע ולא יוכל להביא עדים, שיחזיר את הקרן בתוספת סכום מסוים או לפי אחוזים וכפי הרווחים שיהיו, ובזה יפטר מחיוב שבועה ומהבאת עדים.

וכיון שבדרך כלל לא ירצה המקבל להישבע שבועה חמורה בבית דין וגם קשה לו למצוא עדים שיעידו שכסף העיסקא הופסד, לכן מסתמא יבחר לשלם את סכום ההתפשרות שסיכמו ביניהם, ובזה יהיה הנותן כמעט בטוח בכספו

נמצא שאין המקבל משלם תוספת עבור ההלוואה אלא סכום התפשרות כאשר לא נשבע

ויש אופניים שאי אפשר לעשות היתר עיסקא רגיל וצריך לעשות כולו כפיקדון, ויעשה כמו שנתבאר, יתן הנותן שכר טרחה למקבל, אלא שלא יאמן המקבל על ההפסדים והרווחים אלא בשבועה חמורה או בעדים, ובאם לא ירצה להישבע או להביא עדים יצטרך להחזיר הקרן בתוספת סכום ההתפשרות שסיכמו ביניהם

סימן קנט - שמתר להלוות לעובד כוכבים ולמומר ברבית, וכו' ג' סעיפים

א דבר תורה, מתר (א) להלוות (ב) לעובד כוכבים (ג) ברבית. (ד) וחכמים (ה) אסרוהו, (ו) אם לא כדי חייו, או (ז) לתלמיד חכם, או (ח) ברבית (ט) דרבנן. (י) והאדנא,

~~~ דעה ברורה ~~~

(א) להלוות. וכל שכן ללוות (כנסת הגדולה הגהת הטור סק"ב מגדולי תרומה).
(ב) לעובד כוכבים. ובכללו גר תושב (ט"ז סק"א) ועבד כנעני (מרבה תורה סקט"ו) ולרוב פוסקים

אינו בכלל עובד כוכבים (חוות דעת חידושים סק"א, וגם הפרמ"ג א"ח סימן תרצה ובפתיחה כלולת ח"ב אות יח כתב שנקרא רעהו לענין משלוח מנות. וריבית בעבד כנעני שייך כשאמר העבד על מנת שתתן הריבית לפלוני ונחשב כאילו קיבלו, וצריך עיון, עטרת משה ד"ה בחוות דעת).

(ג) בריבית. אפילו ביותר מכדי חייו, ובריבית האסורה מהתורה, ואפילו הוא עם הארץ, והטעם כיון שגילתה התורה שכל האיסור להלוות לישראל בריבית הוא מפני שכתוב וחי אחיך עמך, אם כן גוי שאין אתה מצווה להחיותו מותר להלוותו בריבית (טור, לבוש סעיף א). והרמב"ם (מלוה פ"ה) נתן טעם שנאמר (דברים כג, כ) לא תשיך לאחיק, לאחיק אסור ולשאר העולם מותר. ומשמע מהמחבר שמותר להלוותו בריבית אבל אינו מצוה (וכדעת הרמב"ן, ושלח כדעת הרמב"ם הלכות מלוה פ"ה ה"א ובספר המצות מצות עשה קצח, שיש מצוה להלוותו בריבית. וכדבריו פסקו הב"ח ד"ה ועד"ז, של"ה הק' בהקדמה לתורה שבכתב דף רסו ע"ב, שר"ע הרב סעיף עה).

(ד) וחכמים אסרוהו. להלוות להם, כי חששו על יראת שמים של המלוה, שמתוך שהוא מלווה בריבית והלווים אצלו הם גויים, אולי ימשך אחריהם וילמד ממעשיהם (טור, ש"ך סק"א) אבל מעולם לא אסרו ללוות ממנו בריבית שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו, וכן מעולם לא אסרו להלוותו באבק ריבית שמצוי לו להלוות באופנים מסויימים גם לישראל (רמב"ם מלוה פ"ה ה"ב). וכל מה שאסרוהו חכמים אינו אלא לכתחילה אבל בדיעבד אם הלווה להם מותר לקבל מהם את תשלום הריבית (מרבה תורה סק"ד).

(ה) אסרוהו. וכל האיסור הוא רק על המלוה אבל אין איסור על העדים והערב (מרבה תורה סק"ה).

(ו) אם לא כדי חייו. ולא יותר (לבוש סעיף א, שלחנו של אברהם סק"א) ואפילו לעם הארץ הותר, כי אין הספק שמא ילמד ממעשיו כדאי לגרום שודאי לא יחיה (מרבה תורה סק"ה). ועוד כי בשיעור קטן כזה לא ילמד ממעשיו (שם על פי הריטב"א).

(ז) לתלמיד חכם. שאין לחוש לכך (ש"ך סק"א) כי אינו רגיל אצל הגוי ואינו לומד ממעשיו (רמב"ם מלוה פ"ה ה"ב) ועוד כי החכמה תעוז לחכם ותשמרנו לעולם (חינוך מצוה תקעג). ולפי הטעם הראשון נראה שאפילו בזמן הזה שאין דין תלמיד חכם (עיין רמ"א סימן רמג סעיף ב ועיין פתחי תשובה שם סק"ג ומה שכתבנו בדעה ברורה שם) מכל מקום מי שתורתו אומנתו ורק לפעמים מתעסק בעסק ואינו רגיל אצל הגוי ולא ילמד ממעשיו מותר לו להלוות לגוי בריבית כתלמיד חכם (נראה).

(יא) מִתֵּר כָּל (יב) עֵינָיו. (הפסוק). ב (יג) מִתֵּר מִתֵּר לְהַלְוֹתוֹ בְּרִבִּית, (יד) וְאִסּוּר לְלוֹת מִמֶּנּוּ בְּרִבִּית. הִגָּה: (טו) וְיִשָּׁם מִחֲמִירָיו לֹא בְּמוֹכַר (טז) לְהַלְוֹתוֹ. (המקדכי והסנהדרין מיומני בָּשָׁם לְבָנִי הַ

דעה ברורה ~~~

(ח) **בריבית דרבנן.** כי גזירה לגזירה לא גזרו (ספר התרומה, וכ"כ הגר"א סק"א) ועוד כיון שמותר להלוות שבריבית דרבנן גם לדבר מצוה, אם כן המלוה בריבית דרבנן אינו רגיל רק עם הגוי ולא שייך לגזור שמא ילמד ממעשיו (חדרי דעה). ומהו ריבית דרבנן מבואר בסיומן קסא סעיף א.

(ט) **דרבנן.** ויש עוד כמה דברים שמעולם לא גזרו עליהם: א. לאפוטרופוס להלוות מעות יתומים לגוי בריבית אפילו בכדי להתעשר. ב. לקטן שיש לו אב להלוות מעותיו לגוי בריבית. ג. להלוות לגוי על מנת שיתן הריבית לאדם אחר. ד. לקבל ריבית פחות משהו פרוטה הגם שאצל הגוי נחשב ממון. ה. להלוות לגוי כדי לשלם עבור תלמוד תורה שאינו גרוע מכדי חייו (מרבית תורה סק"ה).

(י) **והאידינא מותר בכל עניין.** אפילו לעם הארץ (הגהת פרישה) ובריבית מהתורה ויותר מכדי חייו (מרבית תורה סק"ט), כי אין אנו יכולים להתפרנס בכל סוגי המסחר אם לא נסחר גם עם הגויים, ואם כן אין טעם לחשוש על המלוה בריבית שילמד ממעשי הגויים יותר מהסוחר בשאר משא ומתן (טור, ושי"ך סק"ב) ויש מפרש שבתחילה גזרו רק על הריבית, לפי שכל המשא ומתן הוא רק עם הגויים ולא עם ישראל כלל, ואינו כשאר משא ומתן שהוא עם יהודים וגויים כאחד, ולאחר מכאן כשכל המסחר גם בשאר משא ומתן נעשה רק עם גויים, ושייך היה לגזור שלא יתעסקו עמם, רק שאי אפשר היה לגזור כן שהרי ממה יתפרנסו לכן גם מריבית הורידו את האיסור (ט"ז סק"ב). וראה בחוות דעת ביאורים סק"א שהעיקר כשי"ך. ולא שייך לגזור ולומר שאיסור להלוות לגוי בריבית היה איסור שנאסר במנין אין לו היתר אלא באותו מנין או בגדולים ממנו, כי גם מתחילה לא נאסר לגמרי אלא במקום ששייך לחשוש שילמד ממעשיו, אבל לא למי שלא ילמד ממעשיו, ולכן כבר מתחילה הותר לתלמיד חכם או בריבית דרבנן שלא לומדים ממעשיו, ואם כן עכשיו שכל אחד לא ילמד ממעשיו הותר לכולם (חדרי דעה). ויש מי שכתב שראוי לכל איש ישר הולך, אם באפשר לו שימנע את עצמו גם מהלוואת נכרי וישליך על השם יהבו (חכמת אדם כלל קל אות ו) והמנהג להתיר לכתחילה (ואולי כי לא נמצא כן בשאר מחברים).

(יא) **מותר בכל עניין.** ומכל מקום מצוה להקדים הלואת ישראל בחינם מהלואת גוי בריבית (רמב"ם מלוה פ"ה ה"ז) ואין חילוק בין הלוה עני או עשיר, הואיל והישראל צריך לכסף לפרנסתו. אלא שאם עיקר פרנסתו על ידי הלואה לגוי בריבית חייו קודמין וילוה לגוי בריבית. ורק אם יבוא עני שצריך ללוות כדי לקנות לחם ודאי הוא קודם. וכל זה כשבאו שניהם יחד, אבל אם בא הגוי לבדו מתחילה מותר להלוות בריבית, אם לא כשיודע בודאי שהישראל יבוא אחר כך, שאז יש לו למנוע את עצמו מזה. ונחלקו הפוסקים האם החובה להקדים הלואה לישראל בחינם היא אפילו כשריווח הריבית מרובה או רק כשהריוח מועט אבל כשהוא מרובה אינו חייב בזה, וכן משמע מתשובת הרמ"א סימן י' (אהבת חסד פרק ה סעיפים א-ה) ואסור להלוות לגוי בחינם אלא לגוי שהוא מכירו (שולחן ערוך הרב סעיף עו) כי כשנותן למי שמכירו אינו נחשב כמתנה אלא כמכירה שהרי ישלם לו או שכבר שילם לו (כמבואר בט"ז סימן קנא סק"ח) ואם עשה הגוי עמו חסד חייב להחזיר לו טובה וחסד וההלואה בלי ריבית הוא חסד יותר מהמתנה (רד"ק על תהילים טו, ה. והביאו גליון מהרש"א).

שלחן ערוך

~~~ דעה ברורה ~~~

(יב) **ענין.** ומכל מקום הקדים המחבר לכתוב וחכמים אסרוהו, ולתלמיד חכם או בכדי חייו מותר, ללמדנו שכל שישתנה הזמן ויהיו ישראל שרויים על אדמתם וכדומה או שלא יצטרכו לישא וליתן עמהם יחזור האיסור למקומו (ש"ת מהר"י שטייף הלכות ריבית סעיף א ד"ה וק"ק) ומכל מקום נראה שבזמננו בארץ הקודש אפילו שלפי המציאות רוב אנשים פרטיים כמעט כל משא ומתן שלהם הוא רק עם ישראל, מכל מקום כיון שרוב החברות והמפעלים מעסיקים גויים וישראלים כאחד וכן המסחר בסיטונאות הוא לישראל ולגוי וגם היחידים מרבים לקחת פועלים גויים, נחשבים אנו כמי שרוב עסקינו עם הגויים ומותר להלוות לגוי בכל עניין. וביותר שיש לצרף דעת הפוסקים שבזמננו הכל נחשב כדי חייו, וכן את דעת המרדכי שבימי חכמי התלמוד התירו לגמרי ושוב לא יאסור לעולם. וכשאמרנו שמותר לקבל ריבית מהגוי הכוונה גם מהגויים בזמננו המאמינים ביחיד הבורא ואנו מצווים בהם על וחי עמך, מכל מקום כיון שנותן מדעתו מותר, רק יש להיזהר שלא יקח יותר משיעור ריבית המותר על פי חוקי המדינה (צמח צדק [לובאוויטש] י"ד סימן פג) ויש מי שהחמיר (בן איש חי פ' ואתחנן אות ה). ויש להסתפק האם מותר לבן נח להלוות לחבירו בריבית או אסור ואם כן אסור גם לישראל להיות סרסור ביניהם או ערב (שולחן של אברהם סק"ג). ונחלקו הפוסקים בגוי שנתגייר מה יעשה עם הריבית שלקח בגוייתו, ודעתו נוטה שמורים לו להחזיר (עיין

דרכי תשובה סק"ט).

(יג) **מומר מותר להלוותו בריבית.** פירוש: מומר שיצא מכלל ישראל ומתערב עם הגויים, או מומר להכעיס מהסוג שכשמונה לפניו דבר היתר ודבר איסור יאכל דווקא את האיסור, מותר להלוותו בריבית, כי אין אתה מצווה להחיותו, ואפילו להורידו לבור שיכול למות שם היה מותר, וכיון שגופו מופקר ומותר לאבדו כל שכן ממונו שמותר לאבדו, ואינו בכלל וחי אחיך עמך (ש"ך סק"ד, ולדעת השו"ע הרב סעיף עח רק במומר שיצא מהכלל יש דעה המתרת אבל בלהכעיס לכל הדעות אסור). ואפילו שהמומר הוא בעצם יהודי לכל דבריו, מכל מקום המלווה לו אינו עובר על לפני עור לא תתן מכשול, כיון שהאיסור ללוות בריבית נלמד מהכתוב ולאחיק לא תשיך, שמתפרש, אתה הלוה לא תעשה איסור שאחיק ישוך אותך, ולכן כשהלוואה היא למומר שאין למלווה איסור לקחת ממנו ריבית, גם הוא אינו מזהר מלתת ריבית (לבוש סעיף ב, ט"ז סק"ג).

(יד) **ואסור ללוות ממנו בריבית.** שהרי אפילו שחטא ישראל הוא, ועושה איסור בזה שלוקח ממך ריבית, ואם כן הנותן לו תשלומי ריבית עובר על לא תשיך לאחיק (ט"ז סק"ג, ש"ך סק"ג) ועל לפני עור לא תתן מכשול (ש"ך שם. וברעק"א כתב שאיסור לא תשיך הוא רק לדעת הטור,

אבל לדעת הרמב"ן אינו עובר רק על לפני עיור).

(טו) **ויש מחמירים אף במומר להלוותו.** ונכון לתקן הלשון: ויש מחמירים במומר אף

להלוותו (כרם שלמה [מאזוז] ד"ה בה"ה).

(טז) **להלוותו.** כי גם כל מומר נחשב אחיך (ולדעת שו"ע הרב סעיף עו, כל שאינו אדוק בעבודה זרה ככומר

לעבודה זרה אינו נחשב מין ואין מורידין גופו וכן ממונו אינו מופקר).

ויש כאן כמה חילוקי דינים:

א. לקח ריבית מהמומר שיצא מהכלל ונתערב בין הגויים לא יחזיר, כי אפילו שעבר הלאו בזה שיחזיר לא יקיים העשה של וחי אחיך עמך, כי אינו בכלל העשה (פתחי תשובה

סק"ג בשם שו"ת תפארת צבי חי"ד סימן סג אות ה).

ב. לקח ריבית ממומר להכעיס אפילו שיתכן שיהיו לו בנים ונכדים יראי השם לא יחזיר וישאיר את הכסף אצלו (שם).

יְהוָה יִשְׁמְרֵנוּ וְיִסְמְךָ יְהוָה וְיִסְמְךָ יְהוָה וְיִסְמְךָ יְהוָה (יז) וְיִסְמְךָ יְהוָה וְיִסְמְךָ יְהוָה (יח) מְמַנּוּ. ג (יט) כּוֹתִים, (כ) יֵשׁ לָהֶם דִּין מוֹמֵר. (כא) הֶקְרָאִים, (כב) אֵין לָהֶם דִּין מוֹמֵרִים וְאִסּוּר לְהַלּוּתָם בְּרִבִּית,

~~~ דעה ברורה ~~~

ג. לקח ריבית מישראל כשר ולאחר מכן נעשה מומר לעבודת כוכבים ספק האם יחזיר כדי לתקן את הלאו שכבר עבר, או שכיון שעכשיו הוא מומר שוב לא יתוקן הלאו שהרי עכשיו אינו מצווה להחיותו, וצריך עיון (שם). ויש אומרים שאינו מחויב להשיב לו, כי עכשיו הוא מומר ואין צריך להחיותו (חוות דעת סימן קסא סק"ה, חדרי דעה ד"ה והנה).

ד. לקח ממנו ריבית בעודו מומר ושב בתשובה צריך להחזיר לו הריבית (תשובות מהרי"ה הלוי סימן נב, ומים רבים חיד"ד סימן לא, והביאם דרכי תשובה). וכל שכן שאסור לשלם לו תשלומי ריבית, וגם אם רוצה לתת לו אסור לו לקבל (מרבח תורה סק"ג).

ה. מומר לעבודת כוכבים שיצא מהכלל ועל פי רוב אינם חוזרים, אנו לא מאמינים לו שבאמת חזר בתשובה עד שנראה ששב באמת והחזיר כספי ריבית שלקח מישראל אחר, וצריך עיון (שם).

ו. יש להסתפק אם יטען המומר להכעיס ולא שב בתשובה קים לי להלכה כהפוסקים שישראל אני ואסור אני לתת ריבית מה דינו (שם).

ודע כי יש אומרים שמחויב להחזיר הריבית לכל מומר, כי אנו נחשבים לו כאחים (בית דוד [ביסטריץ]).

(י) **וטוב להחמיר.** מלהלוות למומר, אם אפשר להישמט ממנו. אבל אם אי אפשר להישמט ממנו ילוונו בריבית, אבל בלי ריבית אסור להלוות לו. וגם להלוותו באבק ריבית יש לאסור (פתחי תשובה סק"ד מתפארת צבי שם כי להרמב"ן הוא בכלל אחיק). ולדעת הגר"א (סק"ד) העיקר כהמחבר ומותר להלוותו בריבית.

(י"א) **ממנו.** וכל שכן שיש יותר להחמיר במומר להכעיס המחשיב את עצמו כיהודי אלא שעובר עבירות להכעיס, ולא ילווה לו בריבית (ב"ח, ש"ך סק"ד) כי צריך לשמור על כספו אולי יהיה לו בנים ובני בנים יראי השם שיוכלו ליהנות מכספו (חוות דעת סק"ג. ובכנסת הגדולה הגהת בית יוסף אות ח כתב שאפילו לדבר אחד שרגיל בו ביותר מחייבי לאווין נחשב משומד, ולרדב"ז ח"ד סימן יב [אלף פז] דוקא במומר לעבודה זרה מותר אבל מהמומר לשאר כל התורה כולה אפילו להכעיס אסור כי לענין ריבית אין לו דין מומר).

ויש עוד כמה פרטים בדיני מומר:

א. מומר לתיאבון מעיקר הדין אסור להלוותו בריבית (ש"ך שם. ובחוות דעת שם תמה שהרי אין אנו מצווים להחיותו ואינו בכלל וחי אחיק עמך).

ב. מסור נחלקו הפוסקים האם מותר להלוותו בריבית (רעק"א על ש"ך סק"ג כתב להרמב"ן אסור כי הוא נקרא אחיק, ולהטור מותר כי אינו בכלל וחי אחיק עמך. והחכם צבי סימן מג התיר. ובשובות יעקב ח"ב סימן עג אסר) וספק תורה להחמיר ולא ילוונו, וכן לא יוציא מהמוחזק, אך באבק ריבית יש להקל להתיר אף לכתחילה להלוותו בריבית (שו"ת כתר מרדכי שבסוף ספר מרבח תורה סימן ב).

ג. מומר שקיבל על עצמו לחזור בתשובה ואפילו חזרתו בתשובה לא תיעשה ברגע אחד אלא במשך זמן ארוך, דינו ככל ישראל ואסור להלוותו בריבית (ברית יעקב סימן ג).

(י"ב) **כותים.** הם השומרונים, שרובם גרים כהיום בהר גריזים.

(י"ג) **יש להם דין מומר.** ומותר להלוותם בריבית לפי שמתחילה קלקלו מעשיהם (בית יוסף) ואסור ללוות ממנו בריבית למחבר בסעיף ב, וכן הוא הסכמת רוב האחרונים (עיין בהמשך). ולדעת הש"ך (סק"ה) גזרו עליהם ועשו אותם כגויים גמורים לכל דבר, ומותר גם ללוות ממנו בריבית (וכן פסק בשלחן גבוה סק"ט. ורוב האחרונים דעתם כמחבר שאסור ללוות ממנו בריבית, חוות דעת ביאורים סק"ד שעשו אותם כעובדי כוכבים גמורים בדרבנן ולא להקל בשל תורה. ובית הלל, תפארת למשה, ובית שמואל

שלחן ערוך

י

ואין צריך לומר שאסור ללוות מהם (כג) ברבית. הגה: ועין לעיל סימן (כד) קנ"ז (כה) והכ"ד דין חנוסין. תינוק ששקצה לבין העובדי פוכדים ואין יודע מפורת יגדל כלל, (כו) דינו כקרחים ואסור להלוות לו (כז) ברבית. (כך משמע מפי יוסף לדעת הרמב"ם). (כח) ולכן מומרת (לעבודת פוכדים) שיש לה בן מן העובד פוכדים, שהבן הרי הוא פמוה ונקרא מומר, (כט) ואסור להלוות לו ברבית, (מקדמי פ' החולד), דהוי כתינוק ששקצה לבין העובדי פוכדים.

דעה ברורה

באבן העזר סימן מד סק"ג, ודגול מרובה, שעשו אותם לכל דבר כעובדי כוכבים להחמיר ולא להקל. ולתפארת צבי [הובא בפתיח תשובה סק"ה] אפילו שעשו אותם כנוגים גמורים אפילו להקל, מכל מקום מי הפקיע אותם מהמצות שנאמר שאינם מצווים בשום מצוה עד שלא נעבור בלפני עיור, ולכן אסור ללוות מהם ברבית.

(כא) **הקראים.** הם אלו שיצאו לתרבות רעה ואינם מאמינים בתורה שבעל פה (י"ד סימן ב סעיף ט).
(כב) **אין להם דין מומרים, ואסור להלוותם ברבית, ואין צריך לומר שאסור ללוות מהם ברבית.** כי הם נחשבים כתינוק שנשבה לבין העובדי כוכבים (רמב"ם בפירוש המשנה ובית יוסף, ובש"ך סק"ו

לא מצא משמעות ברמב"ם, ובנקודות הכסף מצא בהלכות ממרם פ"ג ה"א).

(כג) **ברבית.** אמנם בתשובות רבי בצלאל (סימן ג) כתב שכל זה בקראים שהיו בזמנו של הרמב"ם שהיו בהם כמה מעלות טובות, מה שאין כן עכשיו. ולכן הקראים בזמנינו דינם כמומר ומותר להלוותן ברבית (ש"ך סק"ו, ונקודות הכסף. וראה עוד בטורי זהב באר"ח סימן שפ"ה סק"א, ומ"א שם, שכתבו, והצדוקים שבזמנינו אינם נחשבים מומרים אפילו שעובדים בפרהסיא, כי המזיד שלהם נחשב כאנוס ומעשה אבותיהם בידיהם. וצריך עיון) אבל ללוות מהם ברבית אסור, כי מומר אפילו עד אלף דור יש לו דין מומר, ואסור להושיט לו איסורים (חוות דעת סק"ה) ולמעשה גם להלוות יש להחמיר בשל תורה (ש"ע הרב סעיף פ).

(כד) **קנ"ז.** לא מצאתי שם, ואולי צריך לומר ק"ט כי שם בסעיף יג כתב המחבר דין אנוסים, וכן נראה גם מסידור הלשון, שכתב הרמ"א ועיין לעיל סימן קנז וקכד, והדר להקדים את המוקדם ולאחר את המאוחר ולא להיפך. ובכל אופן בסימן קיט סעיף יג כתב המחבר, האנוסים שנשארו בארצות, אם הם מתנהגים בכשרות בינם לבין עצמם, ואין בידם להימלט למקום שיוכלו לעבוד את השם, סומכין על שחיתותן ואין אוסרין יין במגען.

(כה) **וקכ"ד.** ושם סעיף ט כתב הרמ"א, שאין האנוסים אוסרין יין במגען, ודוקא אותם שדרים בין העובדי כוכבים ועושי עבירות בפרהסיא מפני אונס רק בצנעה נזהרים ואפשר להם לברוח על נפשם רק שממתנים משום ממון או כיוצא בו, אבל אם עוברין גם בצנעה על עבירות אף על פי שעשו מתחילה באונס הרי הם כעובדי כוכבים.

(כו) **דינו כקראים, ואסור להלוות לו ברבית.** שהוא שוגג גמור (הגר"א) ואינו דומה למומר שיודע רבונו ומתכוין למרוד בו, ואפילו שמע אחר כך שהוא יהודי וראה הישראל ודתם הרי הוא כאנוס כיון שנתגדל בין הגויים על דתם (ש"ע הרב סעיף ע"ט). וכן הדור החדש שאבותיהם קלקלו מעשיהם בניהם נחשבים כתינוק שנשבה בין הגויים ואין להם דין מומרים (ש"ת מהרש"ג ח"י"ד סימן ה). ולדעת הש"ך שהתיר להלוות לקראים ברבית גם לתינוק שנשבה מותר (ראה ש"ך סק"ה, וחוות דעת חידושים סק"ו) ולמעשה יש להחמיר בספק איסור תורה (ש"ע הרב סעיף פ, וכן בכנסת הגדולה הגהת בית יוסף

אות יז פסק לאסור).

(כז) **ברבית.** וכן הדין בכל אדם שיהדותו מוטלת בספק שאסור להלוותו ברבית (נראה).
(כח) **ולכן מומרת לעבודת כוכבים שיש לה בן מן העובד כוכבים, שהבן הרי הוא כמוה ונקרא מומר, אסור להלוות לו ברבית.** ואפילו אחר אלף דור נחשב ישראל (חוות דעת סק"ה) אבל מומר שיש לו בן מהעובדת כוכבים מותר להלוותו ברבית, שהרי הבן הוא כמוה ונקרא גוי (ש"ך סק"ז

ושכן כתב הרמ"א באבן העזר סימן טז סעיף ב, חוות דעת סק"ו). וכשיש ספק האם בן המומר הוא מעובדת כוכבים או ממומרת, מותר להלוותו ברבית (פתחי תשובה הרב"ז ח"א סימן יב ועיין שם טעמו). ותינוק שנמצא בעיר שמחצה ישראל ומחצה גויים ולא טבל ולא הטבילהו בית דין יש להחמיר מלהלוות לו ברבית אפילו שאין אנו מצווין להחיותו (פתחי תשובה סק"א משר"ת ברית יעקב ח"י"ד סימן מח).

(כט) **אסור להלוות לו ברבית, דהוי כתינוק שנשבה לבין העובדי כוכבים.** ואינו יודע כלל מהשם יתברך, וכל מעשיו הם כשוגג. ולדעת הש"ך (סק"ח) מותר להלוות לו ברבית.

סימן קס - גדל אסור הרבית ועד היכן צריך לזהר ממנו, וכו' כ"ג סעיפים

א (א) צריך לזהר (ב) בריבית, (ג) וכן כמא לאוין נאמרו בו. (ד) ונאפלו הלוה הנותנה (ה) והעורב (ו) והעדים עובדים. הגה: (ז) ואין חלוק בין אם מלוה (ח) ולעני או (ט) ולעני. (י) והמ"מ

~~~ דעה ברורה ~~~

(א) צריך לזהר בריבית. מאוד מאוד (טור) כי חמדת אדם ומשיכתו אחר ממון (סמ"ע ח"מ סימן ט) ובקל יגיע לידי איסור על ידי קצת הנאה או משום מלאכה או ריבית דברים (ב"ח) וראה בפתיחה שנתבאר עד כמה צריך להיזהר ועונשו ושכר המלוה ולוה בלי ריבית.

(ב) בריבית. בין שהיא ממין ההלוואה ובין שהיא דבר אחר, ואפילו אין בה שוה פרוטה (ש"ע הרב סעיף א).

(ג) וכמה לאוין נאמרו בו. וכן התמידה התורה בהתראות במה שיש עלינו להיזהר בו מאוד כדרך בני אדם בהזהירם זה את זה בדבר חמור יכפלו תנאם וירבו דבריהם על הדבר כדי שיהא המזורז נזכר וזרז על הענין על כל פנים (חינוך מצוה שמג) ובפתיחה נתבאר מנין הלאוין ומי ומתי עוברים בהם.

(ד) ואפילו הלוה הנותנה, והעדים, והסופר, עוברים. מה שאין כן בשאר דיני ממונות שאם אדם רוצה לזוקק בנכסיו רשאי, אבל מפני רגילות החטא מזהיר גם בלוה (טור) וכן כל מי שעוסק בתיווך בין שניהם, או שמשכנע אחד מהם עובר משום לפני עיוור לא תתן מכשול (רמב"ם מלוה פ"ד, וש"ך סק"א) וכן דיינים שעושים פשרה או מקיימים את חתימות השטר שיש בו כספי ריבית (מרבה תורה סק"ד ד"ה במדרש) וכן מנהל החשבונות בכלל לא תשימון, ואולי אם יכתוב להלוה שישלם מה שהוא חייב ולא יפרט הסכום וכוונתו רק על סכום ההלוואה בלא ריבית יש להקל (ש"ת מהר"י שטייף סימן ח). וכן העורך דין המסייע עובר כשהריבית היא ריבית תורה, אבל בחו"י מכירה ועבודה עם תנאי ריבית היות והם מדרבנן אינו עובר, אבל אסור לסייע ידי עוברי עבירה דרבנן (הפרמ"ג באשל אברהם סימן קסג נסתפק ובגנ"י יוסף על הפתיחה כוללת ח"ד סק"ד הוכיח שאסור. וכבר הוכיחו האחרונים דין המכשיל חבירו באיסור דרבנן שעובר בלפני עיוור, עיין ש"ת פני יהושע ח"ד סימן ג, ש"ת עמודי אש דף כז, מרבה תורה סק"ג). וכבר משעת ההלוואה עוברים ואפילו שהלוה לא יתן אחר כך (תשובות מהר"א ששון סימן קסב וראה בפתיחה באיזה לאוין עוברים מיד). ואפילו המלוה גמילות חסד לישראל כדי שהוא ילוה לחבירו בריבית עובר המלוה הראשון על לפני עור. ואם המלוה השני היה מלוהו בריבית גם אם לא היה הראשון נותן לו בגמילות חסד אין איסור כלל למלוה הראשון (מרבה תורה שם ד"ה המלוה).

(ה) והעורב. ובפתיחה נתבאר שיש שלשה סוגי ערבים. ואפילו אינו ערב אלא בעד הקרן בלבד, אם לא היה מלוהו בלי הערבות עובר משום ולפני עיוור, ואם היה מלוהו בלי הערבות אינו עובר ויש עליו איסור מדברי סופרים מפני שמחזק ידי עוברי עבירה (ש"ע הרב סעיף ג).

(ו) והעדים. כשהסכימו מרצונם להיות עדים, אבל עדים שראו את ההלוואה אפילו העידו בבית דין על ההלוואה אינם עוברים, כי יכולים לומר שכוונם היה רק כדי לפסול את המלוה לעדות ולא להוציא מהלוה את תשלום הריבית (מרבה תורה סק"ד ד"ה עוברים) ואין העדים עוברים אלא במלוה בשטר, ואפילו מפורש הריבית בשטר שודאי הבית דין לא יגבו הריבית, ועוברים משעת כתיבה, אבל במלוה על פה ספק האם עוברים (הרא"ש בש"ת סימן קסב) ויש אומרים שעוברים (שלטי גבורים פ' איזהו נשך. והביאם הפתחי תשובה סק"ב). והמעניין שם יראה שכוונתו שאם באים להעיד להוציא את הריבית מיד הלוה אז עוברים, אבל לא במה שהיו עדים בשעת ההלוואה לבד) וצריך עיון בעד אחד אם עובר העד משום לא תשימון עליו נשך, וכן

שלחן ערוך

פ"ד מזה' מל'ה וְלוֹהָ. וְהָאֵל לְלוֹהָ עוֹבֵד, דְּוָקָא בְּבִיבָה דְּלֹא־רִיבָה, (וְיִתְבָּל בְּבִיבָה דְּרִבְנָן (יא)אִינוּ (יב)עוֹבֵד (יג)אֶלָּא (יד)מְשֻׁם (טו)לְפָנֵי (טז)עוֹבֵד וְגו' (יז)וְיִתְבָּל יט, יד). (כ"ז פ' ז'ה עוֹבֵד וְכ"י פ"א"ג וְכָן קָטֵב ר' (יב)עוֹבֵד (יג)אֶלָּא (יד)מְשֻׁם (טו)לְפָנֵי (טז)עוֹבֵד וְגו' (יז)וְיִתְבָּל יט, יד). (כ"ז פ' ז'ה עוֹבֵד וְכ"י פ"א"ג וְכָן קָטֵב ר'

~~~ דעה ברורה ~~~

בעדים קרובים (מרבית תורה שם ועיין מהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה סח). ויש מי שאומר שכל זה בזמניהם שהעדים היו מעידים על גוף ההלואה והם חתמו תחילה על השטר מה שאין כן בזמנינו שבכל השטרות בתחילה חותם בעל השטר לאמת את ההלואה ולאחר מכן חותמים העדים אין בחתימתם אלא לאמת את חתימת בעל השטר ולא לתת תוקף להלואה (ש"ת טוב טעם ודעת תליתי ח"ב סימן עא).

(ז) ואין חילוק. בין לגבי איסורי המלוה ובין לגבי איסורי הלוה. בין אם מלוה לעני או לעשיר (פרשת מרדכי כלל א). ואל תאמר שדוקא מעני אסרה התורה ליקח ריבית וכלשון הכתוב כי ימוך וגו' אל תקח מאתו.

(ח) לעני. ואפילו צריך לכסף מפני צרתו ודוחקו (כנסת הגדולה הגהת הטור אות ד).

(ט) לעשיר. שדעתו להתעסק במעות אלו למסחר ולהרויח. ואפילו אם העשיר רוצה ללוות מהעני כסף בשביל לתת לו את הריבית ולפרנסו בדרך כבוד ולא בדרך צדקה אסור (דרכי תשובה ס"ק קיח מאמרי שפר למהרנ"א ח"ב פ' משפטים).

(י) אבל בריבית דרבנן אינו עובר אלא משום לפני עור. אפילו כשהריבית היא דרך הלוואה, כיון שחידוש הוא שחידשה תורה שהלוה עובר אין לך בו אלא חידוש ובריבית דרבנן שלא חידשה התורה אינו עובר (כן נראה מחכמת אדם כלל קל אות ג).

(יא) אינו עובר. ויש חילוק להלכה אם עובר או לא לעניין אם נפסל לעדות (כמבואר בחו"מ סימן לד סעיף י).

(יב)עובר. מהתורה, ואפילו שהאיסור דרבנן. וצריך עיון בזה (מרבית תורה סוף סק"ה).

(יג) אלא משום לפני עור. ונחלקו הפוסקים האם עובר הלוה גם כשהמלוה היה מלוה לאחרים בריבית או דוקא כשלא היה מלוה לאחרים ואם כן רק הלוואתו גרמה למלוה לעבור (פתחי תשובה סק"א ובמשנה למלך מלוה פ"ד ח"ב) והעיקר שעובר אפילו אם המלוה היה מלוה לישראל אחר (חכמת אדם כלל קל אות ב, חוות דעת ומהר"ל) וכן להיפך עובר המלוה אפילו אם היה נמנע מלהלוות ללוה זה היה הולך ולוה אצל ישראל אחר בריבית (בן איש חי פ' ואתחנן) וכשהמלוה ישראל מומר אין עובר הלוה. וכן אם הלוה צריך למעות מפני פיקוח נפש או לצורך מצוה וכדומה אין איסור ללוה זה אפילו לכתחילה (פתחי תשובה שם).

(יד) משום לפני עור. ואם כן לוה החושש לסמוך על היתר עיסקא מפני שיש אוסרים, בריבית דרבנן אין לחוש, מפני שאינו אסור על הלוה, וגם לפני עור אינו עובר היות והמלוה עושה על פי החכמים המתירים. ואם כן באופנים דרבנן כמו באיחורי תשלומי תשבון ארנונה חשמל ועוד קל יותר לסמוך על היתר עיסקא.

(טו) לפני עור. ומטעם זה אם נשבע ליתן ריבית חלה השבועה, ולדעת הרשב"א צריך ליתן, ולדעת הר"ן אסור. ואף לדעת הרשב"א הלוה מחויב ליתן אבל המלוה אינו אינו רשאי לקבלו, ומונעים אותו הבית דין שלא ליטול. ובספק האם זה ריבית דרבנן או לא מותר למלוה לקבלו (רעק"א).

(טז) עור. והאם העדים עוברים בריבית דרבנן, נחלקו הפוסקים: לדעה א: אינם עוברים (חוות דעת ופתחי תשובה סק"ג) לדעה ב: עוברים (אמרי בינה בשו"ת שבסוף הספר סימן ב) ולדעה ג: כשהיה ידוע בשעת ההלואה שיש ריבית דרבנן עוברים, וכשהיה צד שלא יהיה איסור ריבית דרבנן כמו בעיסקא [שנתבאר בפתיחה] אינם עוברים (שו"ת טוב טעם ודעת תליתי ח"ב סימן עא בסופו).

יְהוֹקֵם נִי"ח. **ב** (יז) כָּל (יח) הַנּוֹתָן בְּרִיבִית, (יט) נִכְסָיו מִתְמוּטָּטִים, (כ) וְכָאֱלוֹ כָּפָר (כא) בִּיצִיאַת מִצְרַיִם (כב) וּבִאֲלֵהִי (כג) יִשְׂרָאֵל. **ג** (כד) הַתּוֹלָה מְעוֹתָיו לֹמֵר שֶׁהֵם שֶׁל עוֹבֵד כּוֹכָבִים, וּמְלִיָּה אוֹתָם בְּרִיבִית, (כה) הַקֶּבֶ"ה (כו) יִפְרַע מִמֶּנּוּ.

~~~ דעה ברורה ~~~

(יז) **כל**. ואפילו הוא צדיק גמור ומקיים כל שאר המצוות. ויש להסתפק בזה (מרבה תורה סק"ו).

(יח) **הנותן בריבית**. שמלוה על מנת לקבל ריבית, ואפילו אם לבסוף לא יתן הלוה את הריבית (תורת אמת סימן קסב מובא בבאר היטב סוף סימן קעז) אבל בריבית מוקדמת או מאוחרת אפילו באופנים שחייב לצאת ידי שמים מכל מקום כיון שבתחילה לא אמר על הריבית אינו בעונש שנכסיו (מרבה תורה סק"ו ד"ה הנותן). וראה בפתיחה שנתבאר כל סעיף זה בהרחבה.

(יט) **נכסיו מתמוטטים**. פירוש: נאבדים וכלים (שר"ע הרב אות ב), וגורמת לו לאבד כמה אוצרות ממון (חינוך מצוה שמג) ואינו זוכה להורישם לבניו, ואפילו מורישם לבניו אינו מורישם לבני בניו (מסכת דרך ארץ פרק ב). ויש אומרים אף גופו מתמוטט (תוספתא ב"מ סוף פ"ו). ונחלקו הראשונים האם עונש זה נאמר גם למלוה בריבית דרבנן (לריב"ש סימן שה רק באיסורי תורה, וכן נראה מפירוש הריטב"א ב"מ סט: על מה שאמרו כלו זוזי דרבי חייא, ומפירוש התוספות ושאר ראשונים שם, אף בריבית דרבנן). ורבים מאלו המלווין אפילו בהיתר עיסקא ממונם כלה (אהבת חסד ח"ב פט"ו). אבל נכסי הלוה בריבית אינם מתמוטטין (משמע מלשון המחבר, וכן כתב כנסת הגדולה הגהת הטור אות יג) וכל שכן נכסי הערב והעדים והסופר אינם מתמוטטים, כי עונש זה הוא מידה כנגד מידה על המלוה שרצה להרבות ממנו ולהתעשר בדבר איסור (שלחן גבוה סק"ט).

(כ) **וכאלו כפר וכו'**. המלוה (משמעות לשון הגמ' ב"מ עא. והטור והשר"ע) ויש אומרים אף הלוה (רמב"ם פ"ד ה"ז). והערב והעדים והסופר וכל העוסקים בכלל העונש (שלחן גבוה סק"ז). ולא עוד לא שמשמין משה רבינו חכם ותרתו אמת [בלשון סגי נהור] שאומרים אילו ידע משה רבינו שכדאי ללוות כסף ולשלם עליו כמה אחוזי ריבית ולהרויח בהם הרבה יותר לא היה כותבו (בבא מציעא לפירוש הט"ז סק"א) ובפשוטו הכוונה על המלוה שאומרים, אם היה יודע כמה ריוח יש למלוה בריבית לא היה כותבו והיה נותן לנו להתפרנס מזה (מקור מים חיים).

(כא) **ביציאת מצרים**. שהפריש הקדוש ברוך הוא את עם ישראל מכל האומות, ולהם יורד השפע בלא מזל בהשפעה מיוחדת, וכשלוקח ריבית מראה שאינו מאמין שהשפע יבוא אליו בהשפעה המיוחדת ועושה תחבולות להיות בטוח שיבוא לו מעות. ומכל מקום אינו כופר ממש ביציאת מצרים שהרי גם הוא שומר שבת כדת זכר ליציאת מצרים רק כאילו כופר ביציאת מצרים (מרבה תורה ס"ח בסופו). ועוד לפי שמצינו ביציאת מצרים שרבים מהעם לא רצו לילך ממצרים וגם לאחר שיצאו אמרו זכרנו את הדגה וגו' מפני שלא הבינו טובת ארץ ישראל, וגם המלוי בריבית אומרים אילו היה משה יודע שיש ריוח בדבר לא היה כותבו, כי הם חושבים שהכל צריך להתנהל לפי הבנתם, ולא מכירים בזה שהקדוש ברוך הוא יודע את הענין בכל הדברים ומבין מה טוב ומה רע ולא מה שנראה לעין, וזהו שאמר הכתוב אחר אזהרת ריבית אני ה' אשר הוצאתיך מארץ מצרים, שלא בטובתך כי לפי מראה עיניך היה מצרים טוב לך וכמו הריבית לפי שכלך, אבל באמת לתת לך את הארץ, ולכן הוא

~~~ דעה ברורה ~~~

כאילו כפר בטובת יציאת מצרים ובאלוקי ישראל שהוציאם לטובתם (שארית חיים ד"ה מחבר).

(כב) ובאלוקי ישראל. שמעלה בדעתו שהשגחת השם על ישראל אינו יותר על שאר האומות (מרבח תורה סק"ח ד"ה אמנם) ושכח שהבורא הוא המשגיח על עמו ישראל בעולם ובידו העושר והכבוד וזה עובר על דבריו מראה בעצמו שאין ביכולתו לפרנסו ולהעשירו זולת זה, ולכן עונשו מידה כנגד מידה (חכמת אדם שם אות ד).

(כג) ישראל. ועוד אמרו שהמלוה בריבית כלה מהעולם, ואין לו חלק לעולם הבא, ואינו קם לתחיית המתים, ודומה לשופך דמים, וביום הדין לעתיד אין מלאך שילמד עליו זכות, ואין הקב"ה נושא ונותן בדינו אלא פוסק דינו מיד, ואינו ירא אלוקים (ראה בפתיחה להלכות ריבית) ועל תנאי שתקבלו עליכם מצות ריבית הוצאתי אתכם מארץ מצרים (תורת כהנים פ' בהר). ומי זה הוא שיאבד כל אלו עבור כסף הנמאס (של"ה הק' מסכת חולין) אבל מי שיש לו עושר ונותן צדקה לעניים ואינו מלוה בריבית מעלין עליו כאילו קיים כל המצוות (שמות רבה פ"ז) וכל המקבל עליו עול ריבית מקבל עליו עול מלכות שמים (פסיקתא בהר) ובפתיחה נתבאר בהרחבה.

(כד) התולה מעותיו שהם של עובדי כוכבים. ואומר על מעותיו שאינם שלו אלא של גוי (רש"י ותוספות בדף סא) או שמוסר מעותיו לגוי כדי שהגוי ילוה אותם בריבית לישראל (רמב"ם פ"ה ה"ה וכסף משנה). ובסימן קסח יתבאר כמה אופני היתר בריבית הנעשית באמצעות גוי.

(כה) הקב"ה יפרע ממנו. כי הוא גונב דעת האנשים, והדבר מסור ללב, ואמרו רבותינו זיכרונם לברכה בדבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלוקיך (מרבח תורה סק"ט, חכמת אדם שם אות ה).

(כו) יפרע ממנו. ולא יחיה בתחיית המתים כי מפתח של תחיית המתים אינו מסור לשליח והוא רק בידו של הקדוש ברוך הוא (לתוספות דף ע"ה תשיך) אך יש אומרים שגם מלוה בריבית יחיה בתחיית המתים רק שלא על ידי הקדוש ברוך הוא עצמו, ואם כן מה שאמרו יפרע ממנו זה בעונשים המבוארים בסעיף ב (מרבח תורה סק"ט).

פסקי הלכות בקצרה

סימן קנט

- ❖ מותר ללוות מגוי בריבית
- ❖ בזמנינו התיירו לכתחילה לכל אדם להלוות לגוי בכל סוגי הריבית, אפילו מאמין בבורא עולם.
- ❖ תוקפו של ההיתר הוא אפילו בזמנינו בארץ ישראל שרוב המסחר הוא עם יהודים לבד
- ❖ ספק האם מותר לבן נח ללוות זה מזה בריבית, ולכן ספק האם מותר להיות להם סרסור וערב
- ❖ נתגייר טוב שיחזיר את הריבית שלקח לפני שהתגייר
- ❖ מחלוקת הראשונים האם מצוה להלוות לגוי בריבית
- ❖ בחינם אסור להלוות לגוי אלא אם כן מכיר
- ❖ עשה הגוי עצמו חסד חייב להחזיר לו טובה וילוה לו ללא ריבית
- ❖ באו לפנינו יהודי וגוי יחד לבקש הלוואה מצוה להקדים הלוואה היהודי בחינם מלהלוות לגוי בריבית, ואפילו היהודי עשיר. ובתנאי שרווח ההלוואה לגוי מועט.

~~~ דעה ברורה ~~~

- ❖ בא הגוי תחילה לבקש הלואה ילוה לו בריבית, אלא אם יודע שמיד יכנס יהודי לבקש הלואה שאז ימנע מלהלוות לגוי
- ❖ מי שעיקר פרנסתו מהלואה לגוי בריבית מותר לו להקדים הלואות הגוי, אלא אם ידוע לו שהיהודי המבקש צריך את הכסף לקניית אוכל
- ❖ מומר לתיאבון אסור להלוותו בריבית
- ❖ מומר שהתערב בין הגויים או להכעיס, למחבר מותר להלוותו בריבית ואסור ללוות ממנו בריבית, ולרמ"א יש להחמיר ולא להלוותו כלל אם אפשר להישמט ממנו, ואם אי אפשר ילוה לו רק בריבית, ובשום אופן לא ילוונו ללא ריבית
- ❖ מסור, נחלקו הפוסקים בדינו, וספק תורה להחמיר, אך באבק ריבית יש להקל לכתחילה
- ❖ מומר שקיבל לחזור בתשובה, אפילו החזרה תערך בשלבים איטיים דינו מיד כישראל
- ❖ מומר לעבודת כוכבים שיצא מהכלל, אינו נאמן לומר שבאמת חזר בתשובה עד שנראה שהחזיר כספי ריבית שלקח מישראל אחר, וצריך עיון
- ❖ לקח ריבית מהמומר שיצא מהכלל ונתערב בין הגויים, או מהמומר להכעיס, לא יחזיר
- ❖ לקח ריבית מישראל כשר ולאחר מכן נעשה מומר לעבודת כוכבים, נחלקו הפוסקים האם יחזיר, וספק תורה להחמיר, ויחזיר לו
- ❖ לקח מהמומר ריבית ושב בתשובה יחזיר לו את הריבית, וכל שכן שאסור לשלם לו תשלומי ריבית שעדיין חייב לו
- ❖ טען המומר להכעיס ולא שב בתשובה, קים לי להלכה כהפוסקים שישראל אני ואסור אני לתת ריבית, ספק האם יש ממש בטענתו
- ❖ דע כי יש אומרים שמחויב להחזיר הריבית לכל מומר, כי אנו נחשבים לו כאחים
- ❖ כותים והם השמרונים, למחבר מותר להלוותם בריבית ואסור ללוות מהם, וכן הסכמת רוב הפוסקים. ולדעת הש"ך הם כגויים גמורים לכל דבר ומותר גם ללוות מהם בריבית
- ❖ הקראים שאינם מאמינים בתורה שבעל פה, למחבר אסור להלוות להם או ללוות מהם בריבית, ולש"ך בזמנינו מותר להלוותן בריבית ואסור ללוות מהם, ולמעשה יחמיר
- ❖ תינוק שנשבה לבין הגויים ואינו יודע מתורת ישראל, אסור להלוותו בריבית, ואפילו מכיר יהודים ומנהגיהם נחשב כאינו יודע מתורת ישראל
- ❖ אדם שיהדותו מוטלת בספק, אסור להלוות לו בריבית או ללוות ממנו

~~~ דעה ברורה ~~~

- ❖ תינוק שנמצא בעיר שמחצה ישראל ומחצה גויים ולא טבל ולא הטבילהו בית דין, יש להחמיר מלהלוות לו בריבית
- ❖ מומרת שיש לה בן מהגוי, נחשב בנה יהודי לכל דבריו, ואסור להלוות לו בריבית, ואפילו אם ההתבוללות נעשתה לפני אלף דור
- ❖ מומר שיש לו בן מהגוייה, הבן גוי ודינו ככל הגויים

סימן קס

- ❖ צריך להיזהר באיסור ריבית כי עונשו מרובה ועובר על כמה לאוין
- ❖ המלוה והלוה והערב והעדים וכל המסייעים עוברים בלאוין
- ❖ מתווך - מנהל חשבונות - דיין - המקיים את השטר או עושה פשרה וכל המסייע כשהדיון על ריביות עובר
- ❖ מותר לעורך דין, למנהל חשבונות, לשלוח פירוט סכום ההלוואה אם לא פירט את סכום הריבית וכוונתו רק על עצם ההלוואה
- ❖ מלוה לחבירו בתנאי שילוח לאחר בריבית עובר על לפני עור, אלא אם כן גם לולי הלוואתו היה השני מלוה בריבית
- ❖ בריבית דרבנן אין איסור לפני עור לרמ"א
- ❖ לוה החושש לסמוך על היתר עיסקא, בריבית דרבנן אין לו לחוש, ואם כן באיחורי תשלומי תשבון ארנונה חשמל ועוד קל יותר לסמוך על היתר עיסקא
- ❖ נשבע לתת ריבית נחלקו הראשונים האם חלה שבועתו, ולכל הדעות אסור למלוה לקבל ריבית גמורה.
- ❖ כל הנותן כספו בריבית נכסיו מתמוטטים וכאילו כפר ביציאת מצרים ובאלהי ישראל

- ❖ התולה מצותיו ואומר שהם של גוי ומלוה אותם בריבית ענשו חמור

ואלה יעמדו על הברכה שנודבו מהונם להדפסת הדעה ברורה

<p>כבוד ידידינו הרה"ח המפורסם רודף צדקה וחסד מוקיר תורה ולומדיה הרה"ר יוסף שלמה פונפדר שליט"א לעילוי נשמת אמו מרת ברכה בת הרה"ח ר' יחיאל מיכל ע"ה</p>	<p>יעקב מנצח ביטוחים 02-5370030 לעילוי נשמת אביו הרה"ח ר' מנחם יהודה בן הרה"ד אלעזר חיים ז"ל ואמו מרת פנינה בת הרה"ר יעקב ע"ה הנוצח על ידי ידידינו בנם הרה"ח ר' יעקב מנצח שליט"א</p>
<p>כבוד ידידינו המפואר מבני עליה הרה"ג ר' יואל לפקוביץ שליט"א על סיועו בנפש חפצה לכבוד התורה</p>	<p>כבוד ידידינו איש רב פעלים בנש"ק הרה"ג רבי אשר אנשיל יונגרייז שליט"א ממקימי מקום תורה ותפילה בעיר קודשינו ת"ו על סיועו בנפש חפצה</p>
<p>לשאלות הלכתיות - הערות - תרומות - הנצחות - לקבלת הדעה ברורה בדוא"ל : asher6321@gmail.com דוא"ל י.ם. דוא"ל בנק המזרחי סניף 417 חשבון 168880 פלאפון 0533127341 כל הזכויות שמורות</p>	